

RAVASZ ISTVÁN

Mars rátelepszik Tündérországra

Az elsőség elsőse. A magyarországi harcok kezdete 1944-ben

Az 1989 előtt hazánkban megjelent munkák a magyarországi harcok kezdeteként a második világháború idején általában 1944. szeptember 23-át jelölik meg, amikor a 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz 53. hadseregének 57. lövészhadteste Lökösháza–Battonya–Nagylak vonalában több ponton átlépte a mai magyar határt. E történelmi toposz a mai napig él, holott figyelmen kívül hagyja az 1944-es határokat. Magyarországnak akkor szerves része volt az 1940 nyarán a második bécsi döntéssel visszatért Észak-Erdély és Székelyföld is, ahol már egy hónapja elkezdődtek a támadó fél területnyereségét eredményező harcok.

Az 1945 után újra élő trianoni határok visszavetítése 1944 kora őszére hasonló helyzetet teremt, mintha például az 1683–1699-es törökellenes visszafoglaló háborúkat sem a teljes történelmi államterületen követnénk, hanem megállva a vasvári békében meghúzott határvonalnál Magyarország közepén, Buda visszavívását kihagynánk. Delente megszólalnak a harangok. Bár a pápa imaként rendelte el a déli harangszót a nándorfehérvári védőkért, a harangok évszázadok óta a diadalt ünneplik. E győzelemre magyarként emlékezünk, noha a város, Belgrád már rég egy szomszédos ország fővárosa. A fél évezreddel későbbi magyarországi harcokat – megítélésünk szerint – a történettudománynak mindazon területeken vizsgálnia kell, ami az adott időben Magyarországhoz tartozott.

Hasonlóképpen vitatott a magyarországi harcok befejezése is. A sokáig hivatalos álláspont, 1945. április 4. és Nemesmedves helyett már az 1980-as évek elején sikerült kimutatni, hogy a harcok Magyarország területén egy héttel később fejeződtek be. Erről, vagyis az “utolsó elsődégeről” következő számunkban írunk.

1944 nyarán a magyar politikai és katonai vezetésben sokan hitték, hogy a háború még sokáig távol tartható Magyarországtól. Ne feledjük, hogy Magyarország 1944 tavaszáig a béke szigetének számított. Igaz, április 3-án az angolszász légierő megkezdte az ország területének nagyarányú bombázását, de az ellenséges haderők még nem foglaltak el országrészeket. Maga a Honvéd Vezérkar Főnöke, Vörös János vezérezredes is bizakodóan jelentette ki, hogy a Kárpátokban (német segítséggel) a szovjet haderő előrenyomulása hosszabb ideig feltartóztatható. A minta az 1915–1917 közötti kietartás volt a Kárpátokban. Vörös azonban nem sejtette, mit forrallnak Bukarestben.

1944 nyarának végére az összefüggő front Kárpátaljával szemben megközelítette a történelmi határokat, ám augusztus közepéig úgy tűnt, az ország belső területeitől az hosszabb ideig is távol tartható. Az 1. hadsereg ekkoriban szilárdította meg arcvonalát az Északkeleti-Kárpátokban, a hegység erdélyi szakaszától pedig még viszonylag messze zajlottak a harcok. A magyar határ és a szovjet csapatok között ott állt a német Dél-Ukrájna Hadseregcsoporthoz és a román haderő tekintélyes része. Augusztus utolsó dekádjában azonban gyökeres fordulat következett be: Románia augusztus 23-i átállása nyomán a szovjet haderő napokon alatt a Kárpátokon belül állt.

A magyar haderő megkísérelte lezárni a Déli-Kárpátokat is, ám az újjászervezett 2. hadsereg szeptember 5-én megindított támadása elkésett, az Erdély szívében kialakuló tordai csatában a honvédek arra voltak képesek, hogy egy hónapon át megakadályozzák az egyesült szovjet–román seregek áttörését Magyarország belső területei felé. A magyar támadás megindítását a politikai vezetés dilemmáján túl elsősorban az hátráltatta, hogy a román átálláskor az Észak-Erdélyben állomásozó IX. (kolozsvári) hadtest csekély erővel rendelkezett. A magyarországi harcok kezdete azonban nem a 2. hadsereg hadműveleti területén következett be, hanem a Székelyföld délkeleti szegélyén.

E térségben az országhatár a második bécsi döntés nyomán megegyezett a történelmi magyar–román határral. Az érintett három átjáró közül a legjobban járható a Csíki- és a Háromszéki-havasok közötti Ojtozi-szoros. A Moldva felé folyó Ojtoz (Oituz) mentén épített út vezetett fel a 866 méter magasan fekvő hágóhoz. A határ a vízváltó regáti oldalán, Sósmező (Poiana Sărăta) keleti szegélyén volt. A 4 km hosszú hágó 7 km-re bent magyar területen kezdődött, s a hágó nyugati kijáratától 6 km-re lévő Berecken (Brețcu) át Kézdiszék irányába vezetett lefelé a műút, amely Bereckről szaknyugatra érkezett ki az első magyar oldali vízfolyáshoz, az Oltba igyekvő Feketeügyhöz. Sósmező nagyközség Háromszék vármegye Kézdi járásához tartozott. Félúton Sósmező és Bereck között, a hágó nyugati kijáratánál feküdt Ojtoz-telep (Oituz), közigazgatásilag Bereck része. Román oldalon 2 km-re volt a határtól az első falu, az Ojtoz-menti Herzsza (Hirja). Sósmezőről magyar oldalra csak az Ojtoz völgyében lehetett (nagyobb csoportoknak) bejönni, de román oldalról a Szalánc patak (Slănic) mentén is fel lehetett jönni Szaláncig (Slănic Moldova), ahonnan talajút vezetett a Pap-hegy nyugati lejtőin Sósmezőre.

Az Ojtozzal párhuzamosan, attól 20–25 km-re északra, ugyancsak a Tatrosba (Troțuș) folyik az Úz (Uzul). Kevésbé ugyan, de az Úz völgye is járható. Akkor javított talajút vezetett benne. Az országhatár a vízváltótól keletre 7 km-re volt. A határtól 3 km-re volt Úzvölgy-telep (Valea Uzului), a tőle 20 km-re fekvő Csíkszentmárton (Sînmartin) közigazgatási része (Csík vármegye, Csíkszentmártoni járás). A határon állt egy régi, még k. und k. vámház, a Székely Határvédelmi Erők hadrendjében is szereplő Zollamt Úz (sic!). A határtól 4 km-re román oldalon volt Úzmező-telep (Poiana Uzului). A szó szoros értelmében az Úz völgyében nincs hágó, a folyócska mentén lehet bejönni az Úzvölgy-teleptől 10 km-re lévő Aklos-csárdáig, ahol az északról érkező Bence patak az Úzba folyik, onnan délnek átvágva a vízváltótól le lehet ereszkedni a Kászón völgyében Csíkszentmárton felé; az Aklos-csárdától nyugatra a vízváltót még 8 km után lehetett elérni. Nagyobb csoportok Moldvából csak az aklosi elágazón és ezen a két úton juthattak be Magyarországra.

Az Úztól 5–8 km-re északra, azzal párhuzamosan folyik a Tatrosba igyekvő Csobányos (Ciobănuș). A folyócska mentén csak jó időben használható talajút futott, a három átjáró közül ez volt a legkevésbé járható. A határ 2,5 km hosszon a Csobányos mentén haladt. Onnan, ahol északnak fordulva elhagyta azt, 5 km-re magyar területen volt Csobányos-telep (Ciobăniș). Az állandó lakóházakkal is rendelkező fűrésztelep közigazgatásilag az attól 17 km-re délnyugatra fekvő Csíkszentgyörgy (Ciusîngeorgiu) része (Csík vármegye, Kászonalcsíki járás) volt. Feljönni a határhoz csak a Csobányos mentén lehetett, miként onnan befelé Magyarországra, nyugatnak a 10 km-re lévő forrásig, majd át a vízváltótól és le az 5 km-re délnyugatra lévő Csíkmenaságra (Armășeni). E völgyben sincs szó szerinti értelemben vett hágó. Az Úz és a Csobányos völgye között áll a

több 900-1100 m-es csúccsal bíró Magyarós-hegy, nagyobb csoportok számára járhatatlan völgyekkel.

A román átálláskor Észak-Erdélyben a IX. (kolozsvári) hadtestparancsnokság és a Székely Határvédelmi Erők Parancsnoksága alá tartozó erők állomásoztak. A IX. hadtest csekély erőkkel rendelkezett, közülük csak a 9. határvadászdandár volt teljes harcértékű, a többi feltöltetlen keretalakulat. A hadtest parancsnoka Veress Lajos altábornagy (1889–1976; szeptember 1-től vezérezredes) volt. Beosztását 1942. november 15. óta töltötte be, s 1944. augusztus 25-től őt bízták meg a 2. hadsereg megalakításával. A IX. hadtest vezetését Kovács Gyula vezérőrnagy (1893–1963; szeptember 1-től altábornagy) vette át.¹

A IX. hadtestet augusztus 28-án a német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport közvetlen alárendeltségébe utalták.² Vezetési struktúrában elfoglalt helye a Székelyföld kiürítéséig nem változott, ugyanis térben a II. és IX. magyar hadtest között helyezkedett el a német Gruppe Siebenbürgen, a 6. német hadsereg LXXII. hadteste, LVII. páncéloshadteste, később a 8. német hadsereg XXIX. hadteste, s emiatt a hadseregcsoport parancsnoksága “nem adta vissza” a IX. hadtestet a 2. hadseregnek.

A 9. határvadászdandár parancsnoksága Csíkszeredán székelt. Alárendeltségébe három határvadászcsoportban négy határvadász-zászlóalj tartozott, egyenként három határvadász és egy nehézfegyverszázaddal, utóbbi állományában egy géppuskás- és egy aknavetőszakasszal, a zászlóalj-közvetlenek között egy aknavetőszakasszal és két páncéltörőszakasszal. A 65. határvadászcsoport parancsnoksága Gyergyószentmiklóson, az ennek alárendelt 21. határvadász-zászlóaljé Gyergyótölgyesen volt. A 70. határvadászcsoport parancsnoksága Csíkszeredán, a kötelékébe tartozó 32. határvadász-zászlóaljé Gyimesfelsőlokton volt. A sepsiszentgyörgyi 67. határvadászcsoport-parancsnokság kötelékébe két határvadász-zászlóalj tartozott. A 24. zászlóalj parancsnoksága Kézdivásárhelyen volt, 1. százada Bereckre települt. A 26. zászlóalj parancsnoksága Sepsiszentgyörgyön székelt. Ez a négy zászlóalj használta a hegyi megnevezést is.³

Két határvadászcsoport nem tartozott a 9. határvadászdandár kötelékébe, de a Székely Határvédelmi Erőkébe (parancsnoka 1944. július 1. és október 16. között Horváth Ferenc /1898–1937/ vezérőrnagy) igen. A 68. csoport parancsnoksága és az annak alárendelt 34. határvadász-zászlóalj Székelyudvarhelyen, a 69. csoport parancsnoksága Marosvásárhelyen települt, úgyszintén az ennek alárendelt 23. határvadász-zászlóalj parancsnoksága. A 69. csoportba tartozó 22. határvadász-zászlóalj parancsnoksága Besztercén volt. A Székely Határvédelmi Erők alá volt rendelve a IX. hadtest parancsnokságának. A 9. határvadászdandárba tartozott az 59. határportyázó-zászlóalj, kötelékében két határpor-

¹ Csima János: Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (HM Központi Irrattár, Budapest, 1961; a továbbiakban: Csima) 263.o.; Veress Lajos: Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt I-II-III (Danubia, München, 1973; a továbbiakban: Veress) –III. 21.o., XVI. fejezet 3. sz. vázlat; Magyarország a második világháborúban. Lexikon (szerk.: Sipos Péter – Ravasz István, Petit Real, Budapest, 1997, javított és bővített utányomás; a továbbiakban: Lexikon) 243., 468-469.o.

² Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Südukraine (Hadtörténelmi Levéltár /a továbbiakban: HL Mikrofilmtár; a továbbiakban: KTB) 895. tekercs 7208225. felvétel; Veress–III. 22.o.

³ Veress–III. XVI. fejezet 1., 2., 3. sz. vázlat; Kálmán Dániel: A m. kir. Honvédség a 2. világháborúban I-II (HL Tanulmánygyűjtemény 2779. fsz.; a továbbiakban: Kálmán) –II 254.o.; A m. kir. Honvédség összevont M. hadrendje 1943. augusztus 10-én (HL 9352/m.1.b. 1943; a továbbiakban: 1943. évi Hadrend)

tyázó-századdal, a 26. határvadász-zászlóalj határszakaszán. Hat portyázószázad helyezkedett el a többi hat határvadász-zászlóalj tevékenységi körzetében. E hat portyázószázad a hat határvadászcsoporthatparancsnokság alárendeltségébe tartozott.⁴

A történelmi magyar–román határon (a második bécsi döntés nyomán keletkezett nem) állt az 1940-től kezdődően kiépített Árpád-vonal, amely ugyan nem képezett összefüggő védelmi vonalat, de 1944. augusztusára több eleme már állt (elsősorban a völgyzárak). Ezeket a Radnai-havasoktól az Ojtozi-szorosig összesen tizenkettő erődcsászad biztosította, amelyek a határvadászcsoporthatparancsnokságok alárendeltjei voltak: 21/1. Békás, 21/2. Maroshévíz, 21/3. Borszék, 21/4. és 5. Gyergyótölgyes, 21/6. Palotailva, 32/1. Úzvölgy-Zollant, 32/2. Gyimesfelsőlok, 32/3. Gyimesközéppok, 24/1. Ojtoz-telep, 24/2. Kászonújfalva, 59/1. (Tusnádfürdő).⁵

A Székely Határvédelmi Erőkhöz tartozott húsz székely határőrzászlóalj. E milicijellegű egységek működése a határhoz kötődött: 1. és 2. zászlóalj Gyergyószentmiklós, 3. Ditró, 4. Csíkszépmező, 5. Karcfalva, 6. Csíkszereda, 8. Kézdivásárhely, 10. Kovászna, 11. és 12. Sepsiszentgyörgy, 13. Barót, 14. Székelyudvarhely, 15. Oklánd, 17. Székelykeresztúr, 18. Parajd, 19. Marosvásárhely, 20. Erdőszentgyörgy, 21. Ákosfalva, 22. Mezőmadaras, 27. Nyárádszereda. Egy zászlóaljba négy határőrszázad, egy nehéz-egyverszázad és egy árkászszakasz tartozott.⁶

A Székely Határvédelmi Erők személyi állományát – a fontosabb beosztásokat betöltő tisztek kivételével – nagypapa-korú póttartalékosok alkották, akiket a román átállást követően unokáikkal, sok esetben levente-korú fiúkkal egészítettek ki. Itt alakult ki a később Budapest védelmében is gyakran alkalmazott “bácsi-öcsi” kettős, amelynek lényege abban állt, hogy egy frontot járt, harci tapasztalatokkal rendelkező katona (önkéntes, határőr stb.) mellé beosztottak egy puskaosztályt még nem szolgált fiatal. A két embernek nem volt szabad egymástól elszakadnia, a “bácsi” felelt az “öcsi” kiképzéséért és testi épségéért; nem egy esetben még fegyverzetük is közös volt. E sajátos rendszer (a szükség törvény bont elve alapján) több problémát is áthidalta, így például megtakarította a szervezett kiképzésre fordított időt vagy bizonyos értelemben enyhítette a fegyverzethiányt.⁷

A Honvéd Vezérkar főnökének helyettese, László Dezső (1893–1949) altábornagy augusztus 24-én 03.45-kor határozatot rendelt el a magyar–román határon.⁸ Intézkedett a pót seregtestek mozgósítására, felvonultatására, s Észak-Erdély és a Székelyföld katonai biztosítására a IX. hadtestparancsnokság felé. Ebbe tartozott, hogy a Székely Határvédelmi Erőknek azonnal meg kell szállniuk a Keleti-Kárpátok átjáróit.⁹ Elrendelte a felállítás alatt álló 5 új határvadász-zászlóalj felvonulását is, közülük a 7. zászlóaljat a Székelyföldre az Ojtozitól a Bodza-szorosig, a 33. zászlóaljat a Radnai- és a Borgói-szorosba

⁴ uo.

⁵ uo.

⁶ uo.

⁷ *Sylvester Lajos*: Úz-völgyi hegyomlás (Kaláka Könyvek, Sepsiszentgyörgy, 1996; a továbbiakban: *Sylvester-könyv*) 19.o.; *Elekes Béla*: Én is éltem (Impress, Marosvásárhely, 1999; a továbbiakban: *Elekes*) 63.o.; Galántay Ervin elmondása, aki 1944 őszén katonai aleráliskolás növenként vett részt Budapest védelmében

⁸ Honvéd Vezérkar 1. osztály napi intézkedései (HL Vkf. 1.o. 304/a. doboz; a továbbiakban: *Intézkedések*) 171. lap; Honvéd Vezérkar 1. osztály napi tájékoztatói (HL Vkf. 1.o. 304. doboz; a továbbiakban: *Tájékoztatók*) 488/b. lap; Csima 263.o.; *Lexikon* 251-252.o.

⁹ *Intézkedések* 165., 171. lap; *Tájékoztatók* 488/b. lap

irányították. Ez utóbbi mellett 4 új erődcsáradot is felállítottak: 33/1. Óradna, 33/2. Nagyilva, 33/3. Marosborgó, 33/4. Tihucza.¹⁰ A mozgósított pót-seregtestek közül a 2. tábori póthadosztályt az Úz völgyében és az Ojtozi-szorosban kialakult helyzet miatt Csíkszeredára irányították. 27-én a hadosztály alárendeltségébe belépett a 65. és 69. határ vadászcsoporthoz, valamint a 10. rohamtüzérszázadhoz.¹¹ A hadosztály 28-án a Székely Hátvédelmi Erőkhöz, ezzel a IX. hadtest alárendeltségébe lépett.¹²

A 2. és 3. Ukrán Hadseregcsoporthoz 1944. augusztus 20-án indított Iași–Chișinău-i hadművelete és a három nappal később bekövetkezett román átállás olyan katasztrófát eredményezett a német szárazföldi haderő számára, amely nagyságrendjében – megítélésünk szerint – a Sztálingrád, Kurszk vagy El-Alamein nevével fémjelzett vereségekhez mérhető. Az augusztus utolsó harmadában román területen történt harcok leírása is igen érdekes, ám úgy véljük, részletezésük nem tartozik e tanulmány kereteibe. A részletes feldolgozást onnan és attól célszerű kezdenünk, ahol és amikor a visszavonuló német csapatok redékéi és nyomukban a szovjet csapatok átlépték az akkori magyar–román határt. (A szovjet hadműveletet kijelölő két város több kultúrkörben is jól ismert, így saját nével bír. Magyar, ukrán, orosz és román neve e sorrendben: Kisjenő, Kishiněv, Kisinyov, Chișinău, illetve Jászvásár, Jasy, Jasi, Iași.)

A visszavonulás során a szervezetszerű kötelékek az esetek nagyobb részében felbomlottak, hadosztályok és dandárok részeiből vagy több seregtest összeverődött részeiből alakultak (legtöbbször alkalmi) harccsoportok, amelyeket a napijelentések a parancsnok nevével említettek. Ez az erdélyi harcok leírásánál is lényeges, hiszen a magyar területre behátráló német kötelékek többsége is ilyen volt. Példa erre a Gruppe Abraham (Abraham-csoport), amely az Ojtozi-szorosba vonult vissza Moldvából és megnevezését Erich Abraham altábornagyról, a 76. német gyaloghadosztály parancsnokáról nyerte.¹³

A 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz jobbszárnya gyorsan közeledett a Keleti-Kárpátokhoz. A 40. hadsereg ékei 24-én elfoglalták Németvásárt (Tirgu Neamț), s megközelítették Karácsonköt (Piatra Neamț), a 7. gárdahadsereg ékei Bákó (Bacău) elfoglalása után elérték a hegyekbe felvezető Trotos (Trotuș) völgyét és oldalágait.¹⁴ 24-én a 8. német hadsereg-parancsnokság áttelepült Csíkszeredára. Az első visszavonuló német katonák ezzel, egy nappal a román átállás után, átlépték a magyar határt.¹⁵ 25-én a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz a Honvéd Vezérkar javaslatára törzsszállását Szovátára helyezte át.¹⁶ 28-án változott a 8. német hadsereg parancsnokságának harcálláspontja is: Maroshévízre, s a 6. hadsereg

¹⁰ Csima 263.o.; Veress–III. XVI. fejezet 2. sz. vázlat; Intézkedések 166., 168., 171. lap; Tájékoztatók 488/b. lap

¹¹ Tájékoztatók 496/b., 498/b. lap; Csima 264.o.; Kálmán–II 254.o.; A 2. hds. harcai Erdély földjén 1944. szept., okt. hóban (HL Békeelőkészítő Iratok, 3. doboz A/VI/27; a továbbiakban: HL BEI) 5.o.

¹² Veress–III. 22.o. és XVI. fejezet 5. vázlat; Csima 265.o.

¹³ *Mehner, Kurt*: Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939–1945 I–XII (Biblio, Osnabrück, 1984; a továbbiakban: KM) X–517.o.; KTB 895. tegercs 7208213. felvétel

¹⁴ KTB 895. tegercs 7208190–7208192. felvétel; Armata Romana in razboiul antihitlerist. Album de scheme (szerk.: *Marinescu, A.* – *Romanescu, Gh.*; Editura Militara, Bukarest, 1980; a továbbiakban: Armata Romana) 63.o.

¹⁵ KTB 895. tegercs 7208192. felvétel

¹⁶ KTB 895. tegercs 7208223., 7208272. felvétel; Tájékoztatók 494/b. lap

pedig Sepsibesenyőre költözött át a Havasalföldről. Ezzel mindhárom német fő hadműveleti vezetési szerv magyar területre került.¹⁷

Augusztus 25-én az Abraham-csoport Aknavásáron (Târgu Ocna) keresztül behátrált az Ojtozi-szoros keleti felvezető ágába.¹⁸ Egyes részei nem ide fordultak be, hanem feljebb menve a Tatros völgyében Dormánfalvánál (Dărmănești) az Úz, Kománfalvánál (Comănești) a Csobányos völgyébe.¹⁹ 26-án újabb német harccsoport, a 46. gyaloghadosztály és egy műszakizászlóalj részeiből szervezett Gruppe Festner érkezett meg a Csobányos völgyébe,²⁰ 30-án a csoport egy másik része a Gyimesi-szorosban érte el a határt.²¹ 27-én a hadseregcsoporthoz vezérkari főnöke az Abraham- és Festner-csoportot az LVII. német páncéloshadtest parancsnokság alárendeltségébe léptette.²² 30-án újabb német harccsoportok kerültek a magyar határvédelem harcrendjébe. A Gyimesi-szoros védelmének megerősítésére Csíkszereda térségében megalakították a Scholze-csoportot, az Úz völgyében megjelent a Breith-csoport, az Ojtozi-szorosban a Busch-csoport.²³ Szeptember 5-én az LVII. páncéloshadtest hadműveleti területén kialakult sajátos parancsnoklási viszonyok rendeződtek, a Székelyföld déli része egészében a 6. német hadsereg-parancsnokság vezetése alá került.²⁴

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság hadműveleti utasításai első ízben augusztus 29-én érintettek magyar területeket. Ez a 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz két részre osztotta. A jobbszárny 7. gárda-, 40. hadseregnek és 2. (Gorskov-) lovas-gépesített csoportnak a Keleti-Kárpátok hágóit kellett birtokba vennie a Máramarosi-havasoktól a hegység délkeleti csücskéig, ki kellett jutnia a Beszterce–Kolozsvar–Nagyenyed–Nagyszeben vonalra, ezzel egyben elősegítenie a hadseregcsoporthoz jobbról kapcsolódó 4. Ukrán Hadseregcsoporthoz az Északkeleti-Kárpátokon. A balszárny 27., 53. hadseregnek és 6. gárda-harcoksihadseregnek a Duna vaskapui áttörése irányába kellett támadnia.²⁵ A hadseregcsoporthoz balszárnyát a szeptember 5-i következő hadműveleti utasítás fordította északnak, át a Déli-Kárpátok román kézben lévő hágóin Erdély belsejébe. A szovjet hadvezetés ezzel a manőverrel kívánta megakadályozni a 2. magyar hadsereg kijutását a Déli-Kárpátokba, illetve bekeríteni a Székelyföldön harcoló német–magyar csapatokat. A 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz jobbszárnyának a későbbiekben a Nyírségben fel kellett vennie az összeköttetést a Kárpátalja felől érkező 4. Ukrán Hadseregcsoporthoz. Ezzel megjelent a szovjet hadvezetésnél az 1. magyar, 8. német és 2. magyar hadsereg hadműveleti szintű bekerítését célzó elképzelés. Azt, hogy a 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz egy hadsereg kivételével Erdélyben folytasson hadműveleteket, a bulgáriai fejlemények tették lehetővé.²⁶

¹⁷ KTB 895. tekercs 7208225., 7208400. felvétel

¹⁸ KTB 895. tekercs 7208203. felvétel

¹⁹ *Sylvester Lajos*: Úz-völgyi hegyomlás–IV. (Új Magyarország 1994. augusztus 22-27.; a továbbiakban: *Sylvester-augusztus n.*) –augusztus 26. 12.o.

²⁰ KTB 895. tekercs 7208208. felvétel; Megjegyzendő, hogy itt Gruppe Fessner olvasható, ám ez elírás, mivel a további felvételeken Gruppe Festner található.

²¹ KTB 895. tekercs 7208224-7208225. felvétel

²² KTB 895. tekercs 7208214. felvétel

²³ KTB 895. tekercs 7208239., 7208242., 7208244. felvétel

²⁴ KTB 895. tekercs 7208451. felvétel

²⁵ *Zaharov, M. V.*: A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944–1945 (Zrínyi, Budapest, 1973; a továbbiakban: *Zaharov*) 134-137.o.

²⁶ *Zaharov* 138-139.o.; *Minaszjan, M. M.*: Oszvobozszenije naródoj Jugo-Vosztocsnij Evropü (Vojenizdat, Moszkva, 1967; a továbbiakban: *Minaszjan*) 171-172.o.

Az első harcok magyar területen azonban nem csak ott törtek ki, ahol a szovjet csapatok elérték a határt. A román király augusztus 23-án 22 órakor a rádióban elhangzott kiáltványában és a román Nagyvezérkar főnökének azzal egyidejűleg kiadott hadparancsában egyaránt szerepelt, hogy a román hadsereg indítson aktív hadműveleteket Észak-Erdélyben a német–magyar csapatok ellen. A hadparancs szerint: *“III. Ideca generală operativă: (...) d./ Acțiune ofensivă pentru recucerirea Ardealului de Nord (...) Pentru acțiunea ofensivă contra trupelor germano–maghiare din Transilvania de Nord...”*²⁷ Ezen intézkedések egyenesen vezettek az ellenségeskedések kirobbanásához a magyar–román határ teljes hosszában, így Erdély centrumában, a Partiumban és az Alföldön is.

Az augusztus 25-től megkezdődő román határátlépések nem öltöttek komolyabb jellegűt, a betört kisebb – zömmel határőr – erőket a magyar határvédelem minden esetben vissza tudta vetni a határon túlra. Tették ezt úgy, hogy az aktív határvédelem Legfelsőbb Honvédelmi Tanács által szeptember 1-én történt elrendeléséig a határt sosem lépték át.²⁸ Ez utóbbi jelentette azt, hogy üldözés vagy előzetes védelmi állások felvétele céljából már át lehetett lépni a határt. Olyan mértékű aktív fellépéstől, amelyet már a katonai szakterminológia is támadásnak minősít, a magyar tisztikar egy része eleve nem tartott. Somody József százados, a 21. székely határőrszázlój parancsnoka az átállás másnapján jegyezte naplójába, hogy *“A románok délről való támadása azt hiszem nem valószínű, mert erre nem igen lehetnek felkészülve és az ellenintézkedés folyamatban van.”*²⁹ Az események Somody vélekedését igazolták: a román haderő Erdély területén csak akkor indított támadó hadműveleteket, amikor arcvonalukra már felzárkózott a 2. Ukrán Hadsegercsoporthoz.

Augusztus 26-án az összefüggő front (amennyire összefüggőnek tekinthető a visszavonuló német csapattörödékek és az őket üldöző szovjet csapatok sakktáblaszerű halmozása) elérte és átlépte Magyarország határát. Ez az a nap, amit a magunk részéről a magyarországi hadműveletek kezdeteként értékelünk. Ha a magyarországi hadműveletek kezdőnapjának augusztus 26-át jelöltük ezen az alapon, akkor a magyarországi harcok kezdőnapjának meghatározásánál – a fentiek alapján – vissza kell lépni egy napot. *A szovjet csapatok 1944. augusztus 26-án átlépték a magyar határt, megkezdődtek az 1945. április 12-ig tartó magyarországi hadműveletek.*³⁰

Augusztus 26-án megjelentek az első szovjet csapatok a magyar határon. Egy harcscsoport elérte az Ojtozi-szoros keleti bejáratánál román oldalon lévő Gorzafálvát (Grozesti), egy harckocsikkal megerősített gyalogos kötelék pedig Dormánfalva irányából feljött az Úz völgyében és átlépte a határt. *“Von Onesti drückte er in Richtung auf den Ojtoz-Pass bis Grozesti vor und nördl. davon stiess er von Darmanesti im Uzul-Tal*

²⁷ Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez (szerk.: Bitay Ödön, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1965) 26., 73., 80.o.

²⁸ Tájékoztatók 1944. augusztus 25-31.; *Gosztonyi Péter*: A magyar honvédség a második világháborúban (Európa, Budapest, 1992, 2. kiadás) 171.o.; *Veress Zoltán*: A Marosvásárhelyi románok elleni csatákról (HL Tanulmánygyűjtemény 3141. fsz.; a továbbiakban: Mvhely) 2.o.

²⁹ Somody Józsefné levele a szerzőhöz, amelyhez mellékelte férje, Somody József százados, a 21. székely határőrszázlój parancsnoka naplójának fennmaradt és birtokában lévő 3 oldalát

³⁰ KTB 895. tekercs 7208207. felvétel; KM X-478.o.; Tájékoztatók 494/b. lap; a magyarországi harcok befejezését illetően lásd: Lexikon 300-302.o.

*mit Infanterie und einigen Panzern nach Westen über die ung. Grenze bis 12 km nordostw. Feltiz.”)*³¹

A szovjet csapatok 26-án a Csobányos völgyében is elérték és átlépték a határt, de nem hatoltak be mélyen az ország területére. Mivel nem ütköztek számottevő ellenállásba, ám mégis megálltak, ez arra enged következtetni, hogy egy kisebb létszámú csoport, oldalbiztosító őrs vagy harcfelderítő járőr hatolt be a völgye.³²

Az érintett térséget – a szovjet erőkhöz viszonyítva – csekély harcértékű csapatok védtek. A 32. határvadász-zászlóalj 1. lövészszezada és 32. határportyázó-szezada az Úz völgyébe települt, ez utóbbinak 1. őrséje közvetlen a határra (az ún. Zollamthoz), a zászlóalj 2. lövészszezada a Csobányos-völgybe, a határtól beljebb fekvő Csobányos-telepre és a völgyzárhoz. A 26. határvadász-zászlóalj 2. lövészszezada az Ojtozi-szorosban a közvetlenül a határon lévő Sósmezőn települt. Az erődszezadok közül a 32/1. az Úz völgyében a Csuklyánka-hegy oldalában, a 996-os és az 1205-ös magassági pontoknál Úzvölgytelep keleti kijáratánál, a 24/1. Ojtoz-telep térségében biztosította a völgyzárakat. A 32. határvadász-zászlóalj hegyi-ágyúsütegeinek állásai (4 db 1914/35 M. 7,5 cm-es Škoda hegyi ágyúval) a két völgy közötti Magyarós-hegyen voltak. Ezen kötelékeket erősítették az Úz völgyében a 11., a Csobányos völgyében a 13. székely határőrszezadok. Egyes források – tévesen – a 4. székely határőrszezadot jelölik meg mindkét völgyben. A 11. zászlóalj szomszédja az Ojtozi-szoros irányában a kovásznai 10. székely határőrszezad volt. Egy-egy határvadász-, határőr- és erődszezad egyaránt kb. 200 (a visszaemlékezők szerint akkor és ott 150-160) főt számlált, egy hegyi tüzérszeg kb. 50 főt. Az Úz völgyének védelmét erősítette 4 páncéltörő ágyú (2 db a 11. székely határőrszezad hegyi-ágyúsütegetől + 2 db az erődszezadtól), 4 páncéltörő nehézszezada (2+2), 4 aknavető (2+2), 12 gépszezada (4+8) és 1 léghárító löveg (a 11-esektől).³³ Az Úz völgyében a német Abraham-csoport hozzávetőleg egy szezad erőben az Orjos patak mentén foglalt védőállásokat. A Csobányos-völgy védőit a német Festner-csoport támogatta.³⁴

Az Úz völgyében, a Zollamt és az Aklos-csárda között kiépített erődítés-rendszert, amely az Árpád-vonalba illeszkedett, Mátyás-erődnek nevezték. Az ezt biztosító 32/1. erődszezad parancsnoka Némay László (?-?) szezados volt. A térségben még megtalálhatók voltak a munkácsi m. kir. 11. gyalogezred által az I. világháborúban kialakított állás-rendszerek (pl. lövész-, összekötő- és óvóárkok), amelyeket a 11. székely határőrszezadok 1. és 3. lövészszezadának katonái “használatba is vettek.”³⁵

A IX. magyar hadtesttel és a Székely Határvédelmi Erőssel szemben a 7. szovjet gárdahadsereg harcolt. Ennek arcvonalán vetették be a 2. (Gorskov-) lovas-gépesített csoportot. Az Úz völgyébe betört szovjet csoportot a források harcokocsikkal megerősített gyalogos kötelékként határozzák meg. A gyalogság a 7. gárdahadsereghez, a harcokocsizó köte-

³¹ KTB 895. tekercs 7208207. felvétel; HL BEI 4.o.

³² Sylvester–augusztus 26. 12.o.

³³ 1943. évi Hadrend; Veress–III. XVI. fejezet 1., 2. vázlat; Sylvester-könyv 55-71., 95-96.o.; *Szöts Dániel*: Sohasem felejtem el (Albert, Sepsiszentgyörgy, 1999; a továbbiakban: Szöts) 38.o.; Szabó József János (hadtörténész alezredes, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) helyszíni kutatásai, amelyeknek rendelkezésemre bocsátását ezúton is köszönöm (a továbbiakban: Szabó József János kutatásai)

³⁴ Sylvester-könyv 98.o.

³⁵ Szöts 138-139.o.

lék a Gorskov-csoport 23. harckocsihadtestéhez tartozott. Az Úz völgyében egyébiránt a Gorskov-csoport 5. lovashadteste, az Ojtozi-szorosban 23. harckocsihadteste működött.³⁶

Az Úz völgyébe betört harccsoport, állományában 20-30 harckocsival, 26-án délelőtt meglepetésszerűen elfoglalta a határon lévő vámházat, majd Úzvölgy-telepet, s körülzárta a völgyzárát. A magyar és a német katonák a völgyet szegélyező hegyekre húzódtak fel. Az erődöt délután fél négykor üritették ki, amikor elfogyott a lőszer. A szovjet ékek – az írott források szerint – befutottak az Aklos-csárdáig. Szabó József János említett helyszíni kutatásai szerint azonban, miután elhagyták az Úzvölgy-telepet és az erődszárad körletét, még az aklosi elágazó és a Rugát-tető előtt elakadtak a 10 km hosszú szurdokban.³⁷ Az aklosi elágazó felé előretörő szovjet harckocsik közül többet a Szászrégenből felszálló német Ju-87 “Stuka” zuhanóbombázók semmisítettek meg.³⁸

A német források ugyan Poiana Uzului elvesztéséről tudósítanak, de azt egyértelműen meghatározzák, hogy ez a határ magyar oldalán következett be (“... *drangen feindl. Kav.-Verbände über die Grenze bis in Gegend SW Pojana Uzul for.*”)³⁹ A határ magyar oldalán viszont Valea Uzului feküdt. A németek összekeverhették a két telep, Úzmező (Poiana Uzului) és Úzvölgy (Valea Uzului) nevét. Egy visszaemlékezés a Magyarós-hegyen lévő állások bekerítését is megemlíti, ami csak akkor volt lehetséges, ha a szovjet csapatok túlhaladták Úzvölgy-telepet. A német forrás 27-ére teszi Úzvölgy-telep elfoglalását, ám az egykori résztvevők egybehangzó állítása szerint az 26-án történt meg.⁴⁰

A határon álló vámházat és Úzvölgy-telepet csellel foglalták el. Augusztus 25-én egy német oldalkocsis motorkerékpáron két német tisztnek öltözött és németül tökéletesen beszélő férfi érkezett a határra, s megbeszéltek a 11. székely határőrzászlóalj parancsnokával, Serfőző János (?–1944) alezredessel, hogy másnap néhány harckocsival visszavonulnak magyar területre, s ezért az utat csak az ő beérkezésük után robbantsák fel. Serfőző, aki tudott a román átállás nyomán megindult német visszavonulásról, s még örült is a vélt erősítés beérkezésének, nem fogott gyanút, még a magyar állásokat is megmutatta a “német” tisztnek. Másnap meg is érkezett 6-7 német harckocsi, amelyek szabályosan megálltak a határsorompó előtt, ám belőlük oroszok ugráltak ki és elfogták a mit sem sejtő magyar határőröket (a szovjet csapatok másutt is használtak zsákmányolt német harckocsikat). A harckocsik azt követően célzott lövéseket adtak le a magyar állásokra és az onnan látható erődölemekre. A visszaemlékezők szerint Serfőzőt, aki a rajtaütés láttán lovon elmenekült, hadbírótság elé állították és halálra ítélték, ám a korabeli szokások szerint kapott egy pisztolyt egy tölténnyel, amivel föbe is lőtte magát. E hadicselre nincsenek konkrét bizonyítékok, azt több visszaemlékező meséli.⁴¹

27-én reggel a 23. harckocsihadtest az Ojtozi-völgyben, betörve a magyar 26/2. határportyázó-század és a német Abraham-csoport védelmébe, elfoglalta Sósmezőt. A német-magyar csapatok rövid, de heves harc után nem erőltették tovább az Ojtoz völgyének kiszélesedésében fekvő nagyközség védelmét, inkább visszavonultak az Ojtozi-szoros

³⁶ Zaharov 138.o.; Minaszjan 153., 160., 169.o.; Armata Romana 72-73., 76.o.; Kálmán–II. 254.o.; KM X-482.o.

³⁷ Tájékoztatók 496/b. lap; Sylvester–augusztus 26. 12.o.; Sylvester–augusztus 27. 17.o.; Sylvester-könyv 92.o.; Szabó József János kutatásai

³⁸ Szóts 45.o.; Sylvester-könyv 63., 65.o.

³⁹ KM X-482.o.

⁴⁰ Sylvester–augusztus 26. 12.o.; Sylvester-könyv 58-60., 62., 67-69.o.; Szóts 42-45.o.

⁴¹ uo.

keleti bejáratánál kiépített, a 24/1. magyar erődcsáhad által megszállt völgyzárhoz.⁴² Kora délelőtt még ellenlökést készítettek elő, ám 17,15-kor már Sósmező nagyközség elvesztéséről futott be jelentés a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport törzséhez.⁴³

Sósmező önálló község volt, Úzvölgy-telep nem, ám állandóan lakott házakkal rendelkező, térben különálló település. Ilyenformán *Úzvölgy-telep volt az első település és Sósmező az első község, ami 1944-ben Magyarország akkori területén a szovjet csapatok birtokába került.*

26-án a Csobányos völgyében érték el a szovjet csapatok a Magyarós-hegy északi lábait, 27-én az Úz völgyében a délit. A 11. székely határőrszázaljtól a hegyen állásban lévő 1. és 2. század, a nehézfegyverszázad aknavetőszakasza (2 db 8,1 cm-es aknavetővel), a hegyi-ágyúsüteg, illetve az oda az Úz völgyéből felhúzódott katonák (összesen mintegy 370 ember) 28-ára virradóra visszavonultak a Csobányos-völgybe. Akik északra mentek le a hegyről, mert nem tudtak még az oroszok jelenlétéről a Csobányos völgyében, fogságba estek, akik északnyugat felé húzódtak vissza, 28-án estére megérkeztek Csikmenaságra. A hegyet birtokló erők megfelelő tüzérségi tüzérvél (kézifegyverekkel a távolság miatt nem) elvileg ellenőrizni tudták mind az Úz, mind a Csobányos völgyét, ezt az első világháború bebizonyította. 1944. augusztusában az 1916–1917-es állások még megvoltak, a hegy védői mégsem tettek kísérletet a Csobányos-völgy tűzzel történő lezárására, mivel a váratlan román átállás miatt nem hajtották végre a tervezett erdőirtást a völgyben, s így nem látták volna a célpontokat, ha tudtak volna az ottani betörésről. Az Úz völgyében látható szovjet célpontokra ladtak néhány lövést, de lőszerük hamar elfogyott – annak készletezésére sem maradt elegendő idő. Szabó Géza (?–?) főhadnagy, a 11. székely határőrszázalj egyik századparancsnoka ezért döntött a visszavonulás, illetve a Magyarós-hegy feladása mellett.⁴⁴

Aznap, amikor az első szovjet kötelékek átlépték a magyar határt, a Honvéd Vezérkar 6. osztálya semmitmondó közleményt juttatott el a sajtónak. A 11. soros kommunikéből a keleti front eseményeivel foglalkozó 3. sor így hangzott: *“A magyar hadsereg Kárpáti arcvonalan az elmúlt héten kölcsönös felderítő tevékenységen kívül jelentősebb harcselekményekre nem került sor. Az ellenség helyi támadó vállalkozásait mindenütt visszavertük.”*⁴⁵ A “támadó vállalkozás” akkor kis erejű harcfelderítést, nem pedig területfoglalásra irányuló előrenyomulást jelentett. A hadijelentés alapján az ország lakossága nem tudhata azt, amit a Székelyföld keleti szegélyén élők már saját bőrükön tapasztalhattak meg: Mars rátelepedett Tündérországra...

Hogy mi is történt az Úz völgyében: hogyan sodorta el a háború forgószele a Magyarország délkeleti szegélyén álló csekélyke erőket, az nem csupán száraz tények időrendbe sorolt halmaza, de keserű érzések megtapasztalása is volt, amelyet felidézni a leginkább a történeteket átélők visszaemlékezéseiből lehet. Pipafüstjébe burkolózva a csikszentmártoni Keresztes Andor (1921–), az erődcsáhad egykori aknavető katonája ízes székely tájszó-lással minderről imígyen mesél: *“...szabadságon voltam, de amikor augusztus 23-án*

⁴² KTB 895. tekerics 7208213. felvétel; KM X–482.o.; Kálmán–II. 256.o.; Minaszjan 153.o.

⁴³ KTB 895. tekerics 7208220. felvétel

⁴⁴ KTB 895. tekerics 7208213. felvétel; KM X–482.o.; Kálmán–II. 256.o.; Minaszjan 153.o.;

Sylvester-könyv 55., 69., 71–78., 88–89., 95.o.; Szabó József János kutatásai; Boér Imre visszaemlékezése Szabó József János birtokában

⁴⁵ 27. számú hadijelentés (in Hadijelentés-gyűjtő, a Honvéd Vezérkar 6. osztályának sajtó számára kiadott hadijelentései, HL 304/a. doboz) 674/b. lap

megtörtént a román átállás, visszarendeltek. Benn voltunk az erődben, készültségben. (...) német tisztak feljöttek 25-én Némay századoshoz, az erődöt végigjárni. A százados úr azt is elmondta, hogy innen ez hiányzik s az hiányzik (...) A németek azt mondták, ők hoznak mindent, amire szükség van. (...) 25-én este szolgálatban voltunk, s amikor lenéztünk azon a szoros völgyön, a határon túl Dormánytól (a helységnévtárak szerint Dormánfalva – RI) felfelé, az egész völgy tele volt kocsival, lehetett látni, hogy pislákolnak, világolnak, dübörgött minden. A zúgás felhallatszott. Reggel még kivittek munkára minket. A gyár (az úzvölgyi fűrésztelep, ahol a szolgálatban éppen nem lévő katonák is dolgoztak – RI) is ment még, szombat reggel volt. 9-10 óra felé jött a parancs, hogy hagyjunk azonnal mindent, az állásokat el kell foglalni. Mire az állásokat elfoglaltuk, már a határt lőtték. Olyan rohamosan jöttek fel, hogy a tőkék a gatterban voltak, s az utolsó vonatra (keskeny nyomközű erdei kisvasút a fa szállítására – RI), aki fel tudott ülni az felült, mert az Úz völgyében akkor sok nép volt. Egy bőröndöcskét, egy batyut a kézbe, kicsi gyereket az ölükbe vették, úgy menekültek. A gyártelep megtelt, mert az erőd felé nem tudtak jönni az aknazár meg a harcokosi-akadályok miatt, ekkor elindult egy csapat ki a Mogyoróspatakán (sic!). De se lőszer nem volt, se semmi egyéb. Az aknavetőkhöz is csak ködgránát maradt, mindent ellőtünk már. Egy (...) tartalékos zászlós, Eröss Dénes tanító volt a parancsnokunk. Azt mondta: »Székelyek ne hagyjátok!« De nem volt mivel löni. A ködgránátokat is az oroszok közé lőtük. Parancsot kaptunk a visszavonulásra. A Rácpatakában vonultunk vissza csendesen, amikor besötétedett (...) Az Úz völgyében már nem lehetett, ott oroszok voltak, felmentek gyalogsággal a Rácpatakán és visszajöttek az Úz völgyébe az erőd mögé a Sóvetőpatakán. Az oroszok az erődnél estig nem mentek be az Úz völgyébe. Éjjel 11 órára kikerültünk a Sajtetőre. Mire felértünk, az oroszok már feljutottak Aklosig. Az Úz völgyében ott volt a sok akna, egy se volt éles. Mikor beindultunk a havas oldalán, hogy a parancs szerint Aklosba beérjünk, hát Aklosban a Szenesmart alatt már lőttek.»⁴⁶

Boér Imre (1922–), a 11. székely határőrzászlóalj katonája, aki fenn volt a Magyaróshegyen, hasonlóan emlékezik: *“Felszerelésünk első világháborús elavult karabély, néhány tojáskézigránát, 40 db élestöltény (...) Augusztus 25-ről 26-ra virradó éjjel (...) nehéz gépjárművek reflektorfényét lehetett látni, felvonulóban a Kárpátok irányába. (...) reggel a feszültség előtti csend és gyanakvás lett úrrá rajtunk. Ez nem is volt alaptalan, mert körülbelül fél 10 és 10 óra között (...) eldőrdültek az oroszok ágyúi. A tetőről távcsővel láttuk, ahogyan a lángok felcsaptak az Úz völgyi fatelepen, amelyet belőttek. A völgyben a levegő megtelt füsttel, porral (...) civilek rohantak felfelé, az erőd felé. Rövidesen két orosz tank jelent meg a beton-gúla sor előtt, mindkettő vesztére. Bár a gúlasoron könnyedén átbillentek, de a telitalálat nem késett, amit tüzeink lőttek ki a tetőről. Az oroszok mit sem törődtek vele, az út két szélén a sáncokban előrehajolva, úgymond »ügettek« csípőhöz szorított lőfegyvereikkel a kilőtt tankok irányába. Az erőd század teljesítette feladatát mindaddig, amíg visszavonulásra nem kényszerült. Dél felé érkeztek a tetőre, Úz-völgyből az első hírhozók zihálva, csapzottan, már akik megmenekültek. Ők voltak az elsők, akik megütköztek az oroszokkal. Egyetlen orosz katona sem jött fel a Mogyorósteetőre, hiába volt a nagy készültség. Nem maradt más lehetőség, minthogy a Mogyorósteető Csobányos felőli (...) lejtőjén levonuljunk a völgybe. (...) Amint szakaszaink majdnem zárt rendben vonultak vissza a szűk völgyben, az oroszok bevártak, és az adott pillanatban*

⁴⁶ Keresztes Andor visszaemlékezése Szabó József János birtokában

*óriási tüzet nyitottak ránk. A meglepetéstől és az ijedtségtől úgy menekült mindenki, ahogy tudott a fák között. A megtámadott menetszlopunk végéről a mi harci eszközeink is megszólaltak, de a harc kimenetele nem változott. Akik nem tudtak menekülni, azokat az oroszok lerohanták és elfogták. Akkor volt a zűrzavar, hogy veszteségeinkről nem tudok számot adni. Itt szakadtam el egységemtől és egy óvatlan pillanatban pár társammal együtt az oroszok csapdájába estem.*⁴⁷

Augusztus 26-án foglalták el a román csapatok a Tömösi-hágót (Predeal) a csekély számú német őrségtől.⁴⁸ A Brassótól délre fekvő szoros elvesztése érzékeny veszteség volt, mivel ez volt a legrövidebb és a legnagyobb áteresztőképességű átjáró a Déli-Kárpátokon, s a Bukarest–Ploiești körzetében harcba álló erős német kötelékek ezen át vonulhattak (volna) vissza Magyarországra, viszont adottá vált a lehetőség Erdély szovjet előzönlésére. A szoros két oldala eredendően román kézen volt, lévén a Barcaság (Brassó környéke) Romániában maradt a második bécsi döntést követően is. Ott nem álltak rendelkezésre magyar csapatok, amelyek fedezték volna a német visszavonulást. A brassói román összekötő törzs – utolsóként – csak ezen a napon vált ki a német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport kötelékéből. Azok a román tisztek, akik a királypucctól számított negyedik napig sem álltak át, a háború végéig német oldalon harcoltak.⁴⁹ Segítségükkel szervezte meg Chirnoagă (?–1945) tábornok a Waffen-SS kötelékében az ún. Román Nemzeti Hadsereget (Armata Națională Română).⁵⁰

Augusztus 28-án a székelyföldi határ teljes szélességében fellángoltak a harcok. A szovjet csapatok szinte minden járható völgyben átlépték a határt és felvették a harcérintkezést a Székely Határvédelmi Erőkkel. A Honvéd Vezérkar hadműveleti (1.) osztálya napi tájékoztatójából ez érzékletesen kitűnik:

“2.hds.

A./ K. Kárpát arcvonala: a Szé. hvéd. pk. védőkörletének D.részén az elg. több helyen átlépte az országhatárt. Éspedig:

az Ojtozi szorosban az elg. kb. 6-8 km. teret nyert.

A Lóbércz-n lévő saját szd. az őt É-ről megkerülni akaró elg-el harcban áll.

A Baska havasa 1367 hárp. területén saját szd. harcban áll az őt bekerítő elg-el.

Az Uz völgyében elg. pc-osok az Aklóscsárdá-ig jutottak előre. Itt lgv. gá-ink 4 elg. hkt kilőttek. /:ebből 3 drb. T-34-es volt./ A harcok folyamatban vannak. Az Uz völgyből Kászónföld felé orosz előreszivárgás volt megállapítható.

Elg. részek a Csobános patak völgyében a hv. po. őrsöt visszavetették.

Piricskető-nél az elg. a határszöveget birtokbavette.

*Az Uz völgyi helyzet tisztázására Csikszentmárton körzetéből 3 zlj-as csop-al ellentád. van folyamatban. Ennek eredménye még nem ismeretes.*⁵¹

Szabó József János kutatásai szerint a 4 harcokcsit nem az Aklos-csárdánál, hanem a 32/1. erődcsászad állásai előtt lötték ki légvédelmi lövegekkel és a Magyarós-hegyről a 32. határvadász-zászlóalj hegyi-ágyúsütegének elavult 7,5 cm-es Škoda hegyi ágyúival.⁵²

⁴⁷ Boér Imre visszaemlékezése Szabó József János birtokában

⁴⁸ KM X-478.o.

⁴⁹ KTB 895. tekercs 7208211. felvétel

⁵⁰ *Klietmann, K-G.: Die Waffen-SS. Eine Dokumentatiton (Der Freiwillige, Osnabrück, 1965) 385-386.o.*

⁵¹ Tájékoztatók 498/b. lap

⁵² Szabó József János kutatásai

Augusztus 28-án a Csobányos völgyében óvatosabban haladó szovjet csapatok elérték Csobányos-telepet.⁵³ Másnap egy harcokcsikkal is rendelkező harcfelderítő járőr, átlépve a vízválasztót, elérte Csíkszépvíz (Frumoasa)–Csíkesomortan (Șoimeni)–Csíkszentlélek (Leliceni) előterét, de e községektől 9-10 km-re keletre a 32. határvadász-zászlóalj német páncélozott harcjárművek támogatásával megállította az oroszokat, mielőtt még kiléptek volna a magasabb hegyek közül.⁵⁴ 30-án a Csobányos völgyéből 28-án kijutott szovjet ékek betörték Csíkszépvízre.⁵⁵ 31-én az állásaikból kivetett magyar alosztályok a 10. rohamtüzérsztyály támogatásával visszafoglalták a községet, amelynek körzete a terep adottságai következtében az egyetlen, ellentámadás indítására alkalmas hely volt a térségben, s így eredendően ott jelölték ki a főellenállási vonalat is.⁵⁶

Az Úz völgyében 28-án az arcvonal 3 napra stabilizálódott. A 26. és 34. határvadász-zászlóalj, a 11., 12., 18. székely határőrzászlóalj, a 32/1. erődcsáhad, a X. székely utász-zászlóalj és a X. székely híradózászlóalj részei a német az Abraham-csoport támogatásával 28-án ellenlökést indítottak és elérték az Aklos-csárdát, ahol a 26. határvadász-zászlóalj körkörösén védhető támpontja mindaddig képes volt az úzi átjáró lezárására, ameddig a szomszédos völgyeken át a hátába nem kerültek (Keresztes Andoréknak is ezért kellett pont az Aklos-csárdához vonulniuk az úzi erőd feladása után). A sikeres ellenlökés a 26. határvadász-zászlóalj állásait megkerülve beszivárgott szovjet gyalogság felszámolását célozta, s azt a 27. székely könnyűhadosztály Csíkszentmártontól keletre települt nehéz tarackos útege támogatta 15 cm-es lövegekkel.⁵⁷ Az aklosi elágazóról majd csak 31-én vonultak vissza, Csíkszentmárton–Pottyond (Potiond) vonalára, de 2-5 km-rel a falvak előtt beásva magukat azokat is védték; feladták viszont Egerszéket (Eghersec). A szovjet csapatok augusztus 31-éig sehol sem jutottak túl a főellenállási vonalon.⁵⁸

A német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport augusztus 28-i napijelentése arról ír, hogy a magyar csapatok nem törtek át, ám ez pontosításra szorul. A magyar ellenlökés valóban nem tört át, de nem is ebből a célból indult, hanem a helyzet tisztázására az Úz völgyében. Eljutott az aklosi elágazóig, ahol a magyar csapatok három napon át lezárták a csíkszentmártoni irányt. Feladatát tehát teljesítette.⁵⁹

Az ellenlökés lefolyását a Sepsiszentgyörgyön összegyűjtött visszaemlékezések révén jól ismerjük. A térségben elérhető erőket 27-én Csíkszentmártonban Radnóczy Antal (1912–) ezredes, a 68. határvadászcsoport parancsnoka gyülekeztette. Az összesített harcérték szempontjából három zászlóaljnyi magyar erőt arra utasította, hogy vonalba fejlődve haladjanak az Úz völgye irányába, kutassák fel és számolják fel a betört vagy beszivárgott szovjet csoportokat, s az aklosi elágazó közetében állítsák helyre az eredeti védelmi rendszert. A szovjet vonalak áttöréséről szó sem volt a parancsban. A harcscoportot Némay László százados vezette, aki a 32/1. erődcsáhad parancsnokaként a legjobban ismerte az eredeti védelmi rendszert. Több helyen megütköztek kisebb szovjet csoportokkal, amelyeket sikerült szétszórni. Sok hadifoglyot is ejtettek, de román katonát

⁵³ Sylvester–augusztus 26. 12.o.

⁵⁴ KTB 895. tekercs 7208231. felvétel; Tájékoztatók 500-500/b. lap

⁵⁵ Tájékoztatók 502/b-503. lap

⁵⁶ Tájékoztatók 504/b. lap

⁵⁷ KM X-485.o.; Tájékoztatók 498/b. lap; Sylvester-könyv 46.o.; Sylvester–augusztus 27. 17.o.; Szabó József János kutatásai; Szóts 50.o.

⁵⁸ Sylvester–augusztus 27. 17.o.; Szabó József János kutatásai

⁵⁹ KTB 895. tekercs 7208224. felvétel; Tájékoztatók 498/b. lap

nem találtak. Egy résztvevő emlékezete szerint *“Visszafoglaltuk ezt a részt. Nem volt masszív ellenállás, csürheként vonultak (...) augusztus 28-ánál tartunk, s még egy román sincs (...) nem igaz, hogy románok vezették őket (...) az oroszok a románokat éppen úgy szedték össze, mint mást.”* Az ellenlökésben a magyar harccsoport kb. 280 főt veszített.⁶⁰

Az augusztus 31-én a Csíkszentmárton–Pottyond terepszakaszra visszavonult magyar–német csapatok meg tudták szilárdítani állásaikat. Ezt elősegítette a német Breith-csoport bekapcsolódása a harcokba. Szeptember 3-án egy erősebb szovjet támadás majdnem áttörte arcvonalukat. Ezt a védőszakaszt csak szeptember 11-én éjfélkor kezdték feladni, amikor már megindult a Székelyföld kiürítése.⁶¹

Augusztus 28-án egy szovjet felderítő járőr az aklosi elágazótól a Kézdivásárhelynél a Feketeügybe torkolló Kászon (Casin) völgyében lejutott Kászonfeltiz (Plăieșii de Sus) határába. Oda nem vonult be, a szovjet felderítő csoportoknak általában nem is szabták feladatul lakott helyek elfoglalását.⁶² Két nappal később a Kászon felső folyásánál a szovjet főerők elérték a Kászonújfalú (Casinu Nou) határában telepített völgyzárát és elfoglalták Kászonfeltizt, Kászonaltizt (Plăieșii de Jos), Kászonimpért (Imper) és Kászonjakabfalvát (Iacobeni). A völgyzárnál elakadtak, illetve nem erőltették tovább a támadást Kézdiszék irányába. Az Úz völgyében harcoló szovjet csapatok erejüket a nyugati felé koncentrálták, ez váltotta ki az augusztus 31-i magyar–német visszavonulást az aklosi elágazótól. A kászonújfalui völgyzárát a védők csak szeptember 9-én robbantották fel, mikor a Székelyföld 7-én megkezdett kiürítése miatt fel kellett adni állásaikat.⁶³

Kászonjakabfalvánál szeptember 3-án a szovjet csapatok utoljára kísérelték meg az áttörést a térségben, ám a 24. székely határvasz-zászlóalj részei megghiúsították azt. E harcokban Mező Ferenc (1919–1944) tartalékos zászlós haditettével kiérdemelte a Magyar Tiszti Arany Vitézségi Érmét. A szakasza állásaira támadó túleréjű ellenséggel szemben maga vette át a géppuska irányzását, majd – sebesülten is – a lőszer kifogytával kézigránatokkal folytatta a közelharcot egészen hősi haláláig.⁶⁴

Augusztus 28-án egy szovjet lovas harccsoport a másik, az Ojtoznál néhány km-re délre Moldova irányába a Tatrosba folyó Kászon a patak mentén átlépte a határt, északnak fordult és kijutott az Ojtozi-szoros nyugati kijáratánál lévő Ojtoz-telephez. A keleti kijáratához előző nap visszavonult német–magyar erők feladták a szorost és a telepet.⁶⁵ Másnap a német Abraham-csoport részei, a magyar 26/2. határvasz- és 24/1. erődcsázzal Bereck irányából ellenlökést indítottak és visszafoglalták az Ojtozi-szorost, illetve Ojtoz-telepet.⁶⁶ Az ellenlökésekre épített védelmi elgondolás itt is funkcionált.

Ez az igen sajátos elgondolás volt tulajdonképpen az Árpád-vonal működésének alapja. A völgyekben kialakított védelmi rendszert három vonalból alakították ki. A határon székely határőr-álosztályok foglaltak elővédként állásokat. Beljebb, a szűkületekben építették ki a körkörösén védhető völgyzárakat. Itt vájták ki a földbe süllyesztett, erőd-századok megszállta bunkereket is, amelyeken nem voltak lőrések, csak egy úgy álcázott

⁶⁰ Sylvester-könyv 80-83.o.

⁶¹ KTB 895. tekercs 7208244. felvétel; Sylvester–augusztus 27. 17.o.

⁶² KTB 895. tekercs 7208224. felvétel; Tájékoztatók 498/b. lap

⁶³ Tájékoztatók 502/b-503. lap; Sylvester-könyv 85.o.; Szabó József János kutatásai

⁶⁴ *Illésfalvi Péter – Kovács Vilmos – Maruzs Roland: “Vitézségért”*. Magyar Tiszti Arany Vitézségi Éremmel kitüntetettek a második világháborúban (Vatietas '93 Kft., Budapest, 2001) 70.o.

⁶⁵ KTB 895. tekercs 7208224. felvétel

⁶⁶ KTB 895. tekercs 7208231. felvétel

bejárat, hogy a bunkerek semmilyen irányból se legyenek láthatók. Legbelül alakították ki a főellenállási vonalat. Az elővédnek ellenséges támadás esetén halogató harcot folytatva kellett visszavonulnia. Az erődcsábad addig tartotta magát a nyílt tüzelőállásokban, amíg az lehetséges volt, majd behúzódott bunkereibe, s – a mindenkori helyzet függvényében – átengedte “maga felett” a támadókat vagy visszavonult s határvadász-zászlóalj támpontjaiba. A támadás megállítására a határvadász-zászlóalj feladata volt. A határvadászok és az állásaikba behúzódott erők indítottak ellenlökést, ami az erőd visszafoglalására irányult, s nem volt célja az üldözés az eredeti állásokon túl. Az erődcsábad katonái – amennyiben bunkereikben húzódtak meg – az erőd elérése után jöttek elő, s foglalták el ismét állásaikat. E harceljárást általában sikerült átültetni a gyakorlatba az augusztus–szeptemberi harcok során, s az szinte minden esetben meglepte a szovjet parancsnokokat, ami nem kis mértékben járult hozzá a magyar határvédelem sikerességéhez. A nem várt román átállás nyomán azonban gyakran nem állt rendelkezésre elegendő erő és eszköz az elvek előírás szerinti alkalmazásához, ennek – és a szovjet hadicselnek – tudható be az Úz völgyét lezáró Mátyás-erőd gyors elvesztése is. A viszonylag kevés ellenlökő erő pótlására nem egyszer német csapatrészeket is bevetettek.⁶⁷

Augusztus 30-án a 4. német hegyihadosztály részeit is bevetették az Ojtozi-szorosban, ami hozzájárult a helyzet stabilizálásához a térségben.⁶⁸ Másfél német zászlóalj a 8. székely határőrzászlóaljjal együtt ellenlökést indított és visszavette az előző nap elvesztett berecki határőrlektanyát.⁶⁹ Berecket másnap rövid időre egy harckocsikkal megerősített szovjet harccsoport elfoglalta, de a magyar–német csapatrészek még aznap kiszorították őket a faluból. Az ojtozi völgyzár és Ojtoz-telep azonban véglegesen elesett. Az arcvonal ezt követően Bereck és Lemhény (Lemnia) északkeleti szegélyén húzódtott.⁷⁰

A Kézdiszékben szeptember 1-én a szovjet 23. harckocsihadtest folytatta támadását, az Ojtozi-szoros felől behatolt Bereckre és Lemhénybe. Északról, a Veres-víz völgyében (ez keletről párhuzamosan folyik a Kászon patak) elérték és elfoglalták Esztelneket (Estelnic). Ezzel Kézdivásárhelytől északkeletre kijutottak a hegyek közül a Székely-medencébe.⁷¹ 2-án a 4. német hegyihadosztály és a 8. székely határőrzászlóalj ellenlökést indított, s időlegesen visszafoglalták a Lemhény–Bereck–Ozsdola (Ojdula) vonalat.⁷² 4-én egy újabb betörés nyomán harmadszor, véglegesen elveszett Bereck. A szovjet harckocsik Ozsdoláig hatoltak. Ugyanezen a napon egy német ellenlökés visszavette Esztelneket az Ojtozi-szoros kijáratától északnyugatra.⁷³

Szeptember 4-én, miután a kora reggel indított szovjet támadás Berecktől nyugatra elakadt, csökkent a szovjet nyomás az Ojtozi-szorosban. A Déli-Kárpátokon való átkelés elősegítésére és az onnan támadásba történő átmenet céljából Malinovszkij ezen a napon vezényelte át a 23. harckocsihadtestet Brassó térségébe. A hadtestparancsnokság még aznap megkezdte erői kivonását az Ojtozi-szorosból és megindította az Ojtoz–Onyest–Foksány–Ploiești–Tömösi-hágó menetvonalon Brassó irányába.⁷⁴

⁶⁷ Szabó József János kutatásai

⁶⁸ KTB 895. tekercs 7208238-7208239. felvétel

⁶⁹ Tájékoztatók 502/b-503. lap

⁷⁰ Tájékoztatók 504/b. lap

⁷¹ KM XI-3.o.; KTB 895. tekercs 7208251., 7208253. felvétel

⁷² KTB 895. tekercs 7208257. felvétel

⁷³ KTB 895. tekercs 7208273. felvétel

⁷⁴ Minaszjan 169.o.

Szeptember 1-én románok lépték át a határt a Szászrégen–Kolozsvár úton Szászrégen irányába és elfoglalták Mezőörményest (Urmeniș). Ettől délre 15 km-re egy másik harccsoport is átlépte a határt, s elfoglalta Mezősámsondot (Șincai) és Mezőrűcsöt (Râciu). A 23. határ vadász-zászlóalj, a marosvásárhelyi Csaba királyfi gyorsfegyvernemi hadapródiskola 1 Pz.IV harckocsival és 1 Zrínyi rohamtarackkal rendelkező riadócsoportja, a helyi csendőrőrsök állományából összeállított harccsoport és és egy kislétszámú német légvédelmi részleg Mezőörményest még aznap délután 4 órára visszavette, de a másik két község román kézen maradt.⁷⁵

28-án a front a Gyimes völgyében is elérte az országhatárt. Ez 20 km-re északra fekszik a Csobányos völgyénél, a benne a Tatros folyik Moldva irányába. A szoros messze bent volt az országban. Attól a ponttól, ahol a folyó kilépett Magyarországról, légvonalban 12 km-t, de a Tatros több mint derékszögű kanyarulata miatt a völgyben haladva felfelé 17 km-t kellett megtenni a szoros alsó bejáratáig. A határnál, Gyimes (Ghimeș) községnél csak a 32. határportyázó-század teljesített szolgálatot. A völgyet feljebb két helyen zárta le a völgyzár: Gyimesfelsőlóknál (Lunca de Sus), a szoros bejáratánál a 32/2., s előtte 6 km-re Gyimesközéplóknál (Lunca de Jos) a 32/3. erőd-századé. A felsőlóki a Gyimesi-szoros bejáratát zárta le, a középlóki a falu alatt a Tatrosba torkolló Hidegség völgyét. Ezen patak völgyében felfelé haladva ugyanis rá lehetett térni a Balánbányán át Gyergyószentmiklóstra vezető hegyi útra, amely a Békás-szorosától Magyarország irányába lefelé vezető völgybe torkollott, s azon át a Békás-szoros hátába lehetett kerülni.⁷⁶

28-án a szovjet 5. lovashadtest jobbszárnya a Tatros mentén elérte a határt, elfoglalta a román oldali Palánka (Palanca) határvárost, s az attól 1 km-re lévő, magyar Gyimest. Nem ért el azonban maradandó sikert, ugyanis a német Festner-csoport egy része, amelyik a Tatros völgyében Moldva felől visszavonulva éppen aznap ért a határhoz, a Brusturoasa felől hátba támadta a szovjet harccsoportot, s visszafoglalta Palánkát, illetve Gyimest.⁷⁷ A Festner-csoport azonban nem állt meg a határon, tovább hátrált felfelé a Tatros mentén. 29-én a Gyimesközéplók előtti völgyzárig vonult vissza. A völgyzár alatti fálvakat: Gyimest, Tarhavaspatakát (Tărhăuși) és Gyimesbükköt (Ghimeș-Făget) feladta.⁷⁸

Sebő Ödön (1920–) emlékiratai szerint, aki akkor főhadnagyi rendfokozatban a 32. határ vadász-zászlóalj 4., gyimesbükki őrsének parancsnoka volt, a védelemben részt vett még az 1. székely hegyi-tűzérosztály egy ütege 4 db 7,5 cm-es 1914/35 M. hegyi ágyúval, amelyek a Bilibók-hegy déli lejtőjéről tűz alatt tarthatták a Tatros völgyét a határnál. Mellettük egy század székely határőr is beásta magát. Beérkezett egy honvéd aknavető alosztály is, ismeretlen számú és űrméretű aknavetővel. Sebő mint rangidős átvette mind ezen alakulatok felett a parancsnokságot. A német Festner-csoport részeként Sebő a 72/II. páncélgránátos-zászlóaljat azonosítja, Fuchs százados parancsnoksága alatt.⁷⁹

⁷⁵ KTB 895. tekercs 7208252. felvétel; Mvhely 2-4.o.

⁷⁶ Veress–III. 1., 2. sz. vázlat

⁷⁷ KTB 895. tekercs 7208224-7208225. felvétel;

⁷⁸ KTB 895. tekercs 7208236. felvétel; Tájékoztatók 500-500/b. lap

⁷⁹ *Sebő Ödön: A halálra ítélt zászlóalj* (Magyar Könyvklub, Budapest, 1999; a továbbiakban: Sebő) 117-118.o.; Sebő 2000. január 11-én megjelent könyve érdekesítően és tanulságosan állít emléket a hazájukat hőiesen védő honvédeknek és székely határőröknek, s így elolvasását ösztönözni ajánlható mindenkinek, ám javarészt emlékezetből leírt adatai – többek között a levéltári dokumentumok hiányában – nem minden esetben maradéktalanul helytállóak.

Magában a Gyimesi-szorosban 30-án nem voltak számottevő harcok, de a Palánkáról délre a hegyekbe a Csügés patak mentén felvezető úton a szovjet oldalórsök felhatoltak a Csobányos völgyét északról határoló hegyekig, s (ellenállás nélkül) elfoglalták az úti menti öt kis falut, ebből hármat magyar területen: Gyepecze (Cădărești), Sóstelek (Pajiște), Kóstelek (Coșnea).⁸⁰ 31-én Csügéstől (Ciugheș) nyugatra átkelve a hegyeken leereszkedtek a Boros patak mentén, elfoglalták Borospatakát (Valea Boros), s Gyimesközéplek és Gyimesfelsőlok között kijutottak a Tatroszhoz. A középleki völgyzár, bár így a hátába kerültek, még nem esett el, oda kelet felől épp aznap vonult vissza egy német zászlóalj.⁸¹

A Gyimesi-szorosban szeptember 1-én újabb szovjet–román alakulatok jelentek meg: a szovjet 6. gárda-lövészadosztály, a román 103. hegyihadosztály, 7. nehéz-tüzérezred és 1. páncéloscsoport. A friss erők megjelenése azonnali eredményt hozott: keletről, Gyepecze felől átkeltek a vízválasztón, leereszkedtek a Tatros völgyébe és átvágták az út- és vasútvonalat Gyimesfelsőlok és Sántatelek (Izvorul Troțușului) között.⁸² 2-án azonban a 10. magyar rohamtüzérszázada támogatásával a 46. német gyaloghadosztály részeiből álló Festner-csoport helyreállította az összeköttetést Gyimesközéplek és Gyimesfelsőlok között.⁸³ Az oroszok 2-án megrohmozták Sebő főhadnagy Bilibók oldalában, a Tatros-kanyarulat felett északra kiépített állásait is, de a védők visszaverték őket.⁸⁴ 4-én és 5-én a tüzérségi előkészítéssel kétszer is megtámadták a Sebő-csoportot. A honvédek és a székely határőrök megfutamtották a támadókat, sőt jónéhány hadifoglyot is ejtettek.⁸⁵

Szeptember 4-én a Békás-szorosba felvezető út mentén a 46. német gyaloghadosztály részei feladták az utolsó román falut, Ticoșt, miután a szovjet csapatok átkarolták ottani völgyzárukat. A front ezen a napon a Békás-szorosban is elérte a magyar határt.⁸⁶

Augusztus 30-án északon, a Kosnai-nyaknál a XVII. német hadtest román területen a Dornavatrát megközelítő 159. szovjet gárda-megerősített körlet feltartóztatására magyar alakulatokat, az 57/I. sepsiszentgyörgyi pót-nyakgyalogzászlóaljat egy határvasúti- és két székely határőrzászlóaljat is harcra vetett a 3. német hegyihadosztály támogatására. Ellenlökésük sikeres volt, Dornavatra város csak október 1-én került szovjet kézre, s a magyar–román határon lévő magaslatokon, a román oldalon lévő Florina-Sunători szórványtelepülés körzetében az 57/I. pót-nyakgyalogzászlóalj állásait október 6-áig tartotta, s akkor is csak parancsra vonult vissza. Ezzel északon, a Borgói- és a Radnai-hágónál egy hónapra elhárult a szovjet betörés veszélye. Ez fontos volt, mert a Székelyföld szeptember 7-én megkezdett kiürítését követően a Kosnai-nyak és az attól északra húzódó kárpáti arcvonalat a német hadvezetés fokozottan kívánta védeni.⁸⁷

⁸⁰ Tájékoztatók 502/b-503. lap

⁸¹ Tájékoztatók 504/b. lap

⁸² KTB 895. tekercs 7208251. felvétel; Armata Romana 79.o.; Magó István, 1944. augusztus–szeptember fordulóján a III. Erődítési Csoportparancsnokság 16. erődítési kirendeltség gyimesközépleki építő részlegének katonája levele és emlékirata a szerzőhöz (a szerző által elhelyezve a Hadtörténelmi Levéltárban) 6.o.

⁸³ KTB 895. tekercs 7208257. felvétel

⁸⁴ Sebő 135.o.

⁸⁵ Sebő 142-144.o.

⁸⁶ KTB 895. tekercs 7208273. felvétel

⁸⁷ Tájékoztatók 504/b. lap; KTB 895. tekercs 7208245. felvétel; Armata Romana 73.o.; *Gocz József*: 3006 év hadifogságban (Charcta, Sepsiszentgyörgy, 2001) 174-178.o.

Augusztus 29-én Sepsiszentgyörgytől délnyugatra, Előpataknál (Vilcele), s a várostól délkeletre, Bikfálvánál (Bicfalău) voltak elhárító harcok a betört román határőr csapatokkal. Az ott állásban lévő két magyar határvadászszázad és egy rohamszázad megtámogatására a Sepsiszentgyörgy–Brassó út tengelyében német ellenlökés indult, amely a határon túlra vetette vissza a románokat. Előpataknál is volt egy völgyzár, ez azonban nem illeszkedett az Árpád-vonal védelmi rendszerébe.⁸⁸ Másnap a románok ismét átlépték a határt. Egy ezred betörését jelentették Előpatak, egy másik ezredét Illyefálva (Ilieni)–Kökös (Chichiș) körzetében, amelyek e falvakat elfoglalták.⁸⁹ 31-én magyar–német erők visszafoglalták a két községet, viszont egy újabb román betörés nyomán elesett Előpatak.⁹⁰ 30-án már nem a határőrséghez, hanem az I. hegyihadtesthez tartozó román csapatok lépték át a határt az Olt vonaláról, a Baróti-hegység két oldalán.⁹¹

2-án a román hegyihadtest négy csoportja tüzérségi előkészítést követően támadásba ment át az Olt folyó mentén. A jobbszárny nem jutott előre, a balszárny azonban elfoglalta Barótot (Baraolt). A 13. székely határőrszázalaj ezt a csoportot feltartóztatta, s másnap egy német páncéloscsoport támogatásával visszavetette a határon túlra. A középén támadó két csoport azonban 7-10 km mélyen előrejutott és Köpec (Căpeni) térségében megkapaszkodott. Az arcvonal az elkövetkező napokban itt a mindkét oldalról indított támadások és ellenlökések ellenére számottevően nem változott.⁹²

4-én a német–magyar csapatok Sepsiszentgyörgytől délnyugatra újabb betörési kísérletet hártottak el. Ez önmagában még nem érdemelte említést, mégis riasztó jel volt a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnoksága számára, hogy azt szovjet katonák hajtották végre. Igaz ez csak egy harcfelderítő járőr vállalkozása volt, de megjelenésük azt jelentette, hogy a szovjet csapatok előőrsei már bent vannak Dél-Erdélyben.⁹³

Egyre égetőbbé vált, hogy a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz aktív harctevékenységet kezdeményezzen, mégpedig hadműveleti szinten. Német részről egy dél-erdélyi támadás már a román átállás utáni napokban felmerült. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz egészére vonatkozó hadműveleti utasítás azonban csak szeptember 2-án született. Azon a napon, amikor a 2. magyar hadsereg és a német Gruppe Siebenbürgen belépett alárendeltségébe. E hadműveleti utasítás fő irányelveként a Keleti-Kárpátok megtartását és a Déli-Kárpátok birtokbavételét határozta meg, kiemelve a terep adta lehetőségek kihasználását. A szeptember 5-én meginduló támadás már más tanulmány lapjaira tartozik

1944. augusztus-szeptember fordulóján a Keleti-Kárpátokban a front mindenütt magyar területen húzódott. Igaz, hogy a 2. Ukrán Hadseregcsoporthoz nem sikerült áttörnie a hegyvonulaton, s délről kellett megkerülnie azt, de ez már nem változtatott azon, hogy Magyarország hadszíntérré vált.

Ahogy a szovjet–román front haladt előre, katonai közigazgatást vezettek be az elfoglalt területeken. A szovjet csapatok mögött szovjet, a román alakulatok mögött román katonai közigazgatási szervek települtek. Mindenüvé megkezdték a visszatérést a román királyi közigazgatás emberei is. Szeptember 19-én a román 6. hadtestparancsnokság átvette az összes elfoglalt terület katonai közigazgatásának vezetését. Ezt azonban csak

⁸⁸ Tájékoztatók 500-500/b. lap; a völgyzárra vonatkozóan Szabó József János kutatásai

⁸⁹ Tájékoztatók 502/b. lap

⁹⁰ Tájékoztatók 504/b., 505. lap

⁹¹ Armata Romana 77.o.

⁹² KTB 895. tekeres 7208260., 7208265. felvétel; Armata Romana 77.o.

⁹³ KM XI-9.o.

november 14-ig látta el, amikor a szovjet legfelsőbb vezetés egyetértésével Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Hadseregcsoport parancsnoka a magyarellenes román pogromok és kilengések miatt (például szeptember 26. Szárazajta vagy október 8. Csíkszentdomokos, bővebben lásd Kovács György: *Békülő Erdély* [Budapest, 1947] és Ferenczes István: *Székely apokalipszis* [Sepsiszentgyörgy, 2001]) szovjet katonai közigazgatást vezetett be valamennyi érintett területen, az arcvonal mögötti 100 km-es területsáv helyett. A szovjet katonai közigazgatást a szovjet 40. hadsereg-parancsnokságnak kellett megszerveznie. Az intézkedéssel egyben Malinovszkij feloszlatta az ún. Maniu-gárdákat. Volt, ahol ehhez katonai erőt kellett igénybe vennie. A Romániához visszatért területeken a román királyi közigazgatás bevezetését Sztálin 1945. április 9-én engedélyezte, miután Groza Péter kormányának hivatalba lépését követően a romániai közállapotok konszolidálódtak.⁹⁴

⁹⁴ *Bethlen Béla*: Észak-Erdély kormánybiztosa voltam (Zrínyi, Budapest, 1989) 189-190., 235-236.o.; *Minaszjan* 192-194.o.; *Sipos Péter*: Adattár a II. világháború történetéhez (Historia – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1994) 64.o.; *R. Süle Andrea*: Románia politikatörténete (in: *Románia 1944–1990*, szerk.: Hunya Gábor, Atlantisz-Medvetánc, Budapest, 1990) 205-208.o.; Megjegyzendő, hogy Süle – korábbi szakirodalomból átvett adatával – téved. A szovjet katonai közigazgatás bevezetését Malinovszkij marsall kérte és nem Vinogradov vezérezredes. Vinogradovnak mint a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság vezetőjének kellett átvennie a katonai közigazgatás felügyeletét Zmacsenko vezérezredestől, a 40. hadsereg parancsnokától, ahogyan a hadműveletek során a 2. Ukrán Hadseregcsoport távolodott Erdélytől.